

УДК 378.011.3:78(091)

Оксана ЮРЧУК,

orcid.org/0000-0002-2790-7767

*викладач музично-теоретичних дисциплін
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР
(Луцьк, Україна) ksjunana@gmail.com*

Валентина ГРИШИНА,

orcid.org/0000-0002-2653-2465

*викладач музично-теоретичних дисциплін
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР
(Луцьк, Україна) vvgrish@ukr.net*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ІСТОРИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У пропонованій статті розглянуто провідні аспекти формування музично-історичних компетенцій майбутнього педагога-музиканта у педагогічному коледжі. Проблемні питання фахової підготовки сучасного вчителя музики/музичного мистецтва розглядаються в контексті інноваційних освітніх вимог. Проведено аналіз останніх публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, у яких досліджуються різні аспекти формування музикознавчої компетентності в студентів вищих навчальних закладів педагогічного спрямування. Визначено, які особистісні та фахові якості відповідають сучасному педагогу-музиканту нового типу. На підставі останніх наукових праць із проблематики національної музично-педагогічної освіти обґрунтовано значення музично-історичних компетенцій як інтегративної складової фахової підготовки вчителя музики. Висвітлено окремі методичні аспекти формування музично-історичних компетенцій у майбутніх педагогів-музикантів. З'ясовано специфіку використання сучасних

інформаційно-комунікативних технологій як засобу оптимізації навчання. Обґрунтовано доцільність використання різних форм самостійної роботи в процесі формування музично-історичних компетенцій студентів спеціальності «Музичне мистецтво». Визначено види навчальної діяльності, що сприяють розвитку в них наукового мислення. Окреслено коло актуальних принципових питань, від яких залежить якість музично-історичної компетентності майбутніх педагогів-музикантів. Зазначено, що формування у процесі фахової підготовки музично-історичних компетенцій сприятиме успішній професійній самореалізації майбутніх вчителів музики/музичного мистецтва у сучасному соціумі.

Ключові слова: *сучасний вчитель музики/музичного мистецтва, інноваційні освітні вимоги, фахова підготовка педагога-музиканта, музично-історичні компетенції, музично-історичні дисципліни.*

Oksana YURCHUK,

orcid.org/0000-0002-2790-7767

teacher of the musical-theoretical disciplines

at the Municipal Higher Educational Institution

«Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Oblast Council,

(Lutsk, Ukraine) ksjunana@gmail.com

Valentyna HRYSHYNA,

orcid.org/

teacher of the musical-theoretical disciplines

at the Municipal Higher Educational Institution

«Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Oblast Council,

(Lutsk, Ukraine) vvgrish@ukr.net

**ON THE FORMATION OF MUSICAL AND HISTORICAL COMPETENCE OF
A MODERN MUSIC TEACHER**

The article considers the key aspects of the formation of musical and historical competence of a future music teacher in a pedagogical college. Challenging issues of the professional training of a modern teacher of music/musical art are considered in the context of innovative educational requirements. Analysis of the recent publications of the domestic and foreign scholars that investigate various aspects of the formation of musicological competence among the students of higher educational pedagogical institutions has been carried out. It has been found out what kind of personal and professional qualities should a modern music teacher of a new type possess. On the basis of the latest scientific works dealing with the problems of national musical and pedagogical education, the importance of musical and historical competence as an integrative component of the professional training of a music teacher has been substantiated. A number of methodological aspects of the formation of musical and historical competence in future music teachers have been highlighted. The specific character of the use of modern information and communication technologies for optimizing the training process has been clarified. The expediency of applying various forms of individual work in the process of forming musical and historical competence of students of the specialty "Musical art" has been reasoned. The types of educational activities that contribute to the development of their scientific thinking have been determined. The range of topical fundamental issues on which the quality of musical and historical competence of future music teachers depends has been outlined. It has been pointed out that the formation of musical and historical competence in the process of the professional training will contribute to the successful professional self-realization of future music/musical art teachers in the modern society.

Key words: *modern music/musical art teacher, innovative educational requirements, professional training of a music teacher, musical and historical competence, musical and historical disciplines.*

Постановка проблеми. Реалії сьогодення українського соціуму демонструють множинні якісні зміни на різних рівнях суспільного життя. Зокрема триває процес модернізації змісту, методології та технології національної системи освіти, спрямований на формування поліфункційних компетенцій в учнівської та студентської молоді. Створення на основі суттєвих змін інноваційної моделі української школи зумовило появу нових вимог до фахової підготовки студентів педагогічних навчальних закладів, зокрема майбутніх вчителів музики.

Сучасна концепція креативності освіти вимагає від педагога-музиканта творчого підходу до професійної діяльності, а оновлені стандарти освітніх послуг – множинних компетенцій та технологічних знань різного змісту. Важливим чинником якісної фахової діяльності вчителя музичного мистецтва має бути сформована педагогічна свідомість, що передбачає системний аналіз та оцінку власної роботи, її ефективності, успіхів та недоліків.

Розробка базового компоненту змісту уроків музики/музичного мистецтва, проведена за останні два десятиріччя науковцями та вчителями-практиками, показала, що для ефективної професійної самореалізації сучасний вчитель музики має бути озброєний інтегративним комплексом знань, вмінь та навиків. Важливою складовою фахової підготовки педагога-музиканта є надання студентам ґрунтовних музично-теоретичних знань, формування в них музикознавчих компетенцій різного типу, зокрема музично-історичних.

Аналіз досліджень. Протягом останніх років відомі українські науковці провели різноаспектні дослідження в галузі музичної педагогіки, в яких з'ясовано специфіку та проблематику фахової діяльності вчителя музики/музичного мистецтва. Пошуки оптимальної моделі підготовки такого фахівця спричинили визначення чинників, що впливають на ефективність його професійно-педагогічної діяльності в умовах сучасних освітніх тенденцій та вимог.

Провідні завдання та проблемні питання фахової підготовки вчителя музики досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Дем'янчук, Л. Коваль,

Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, А. Растригіна, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова.

Теоретичні засади компетентнісного підходу до педагогічної освіти висвітлюють у своїх наукових працях Е. Абдулін, Н. Згурська, Е. Карпова, В. Крицький. Специфіка компетентнісної моделі випускника ВНЗ педагогічного спрямування розглядається у дослідженнях В. Болотова та В. Серікова. Шляхи становлення фахової компетентності майбутнього вчителя музики окреслює у своїх наукових роботах Є. Гребенюк.

Важливим питанням музикознавчої підготовки майбутнього педагога-музиканта присвячені наукові праці К. Васильковської, Н. Кобрин, М. Саленко. Дидактичні моделі музично-історичної освіти студентів репрезентують В. Кряжевських, Г. Побережна, Н. Провозіна. Специфіку використання ІКТ, множинних інтернет-ресурсів в процесі формування музично-історичних компетенцій студентів розглянуто в роботах Л. Гаврілової, А. Манжули, Л. Халецької.

Аналіз досліджень, присвячених стратегії формування професійної компетентності сучасного конкурентоспроможного вчителя музичного мистецтва дозволяє актуалізувати необхідність вивчення питання про особливості його фахової підготовки у педагогічному коледжі. Зокрема, недостатньо вивченою залишається проблема формування музично-історичних компетенцій як складової інтегративної музикознавчої компетентності педагога-музиканта.

Мета статті – визначення провідних аспектів формування музично-історичних компетенцій майбутнього вчителя музики/музичного мистецтва у педагогічному коледжі; з'ясування специфіки викладання музично-історичних дисциплін у контексті інноваційних освітніх тенденцій та вимог; обґрунтування значення музично-історичних компетенцій як важливої складової інтегративної фахової підготовки педагога-музиканта.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку українського соціуму перед національною освітою постала проблема забезпечення

суспільства компетентними кадрами нового типу, що відповідатимуть європейським стандартам і нормам, креативними фахівцями із ґрунтовними знаннями, здатними ефективно реалізувати свої професійні функції.

У цій площині стратегічного значення набуває питання якості педагогічної освіти. Сучасний педагог повинен бути обізнаний з основними світоглядними теоріями, концепціями в галузі гуманітарних наук, вміти аналізувати суспільні процеси та соціальні проблеми, знати правові й морально-етичні норми побудови людських відносин. Він повинен мати необхідний для ефективної професійної діяльності комплекс знань, умінь, навиків, вміти застосовувати досягнення інноваційних педагогічних та інформаційних технологій, демонструвати креативність і нестандартність мислення, здатність адекватно оцінювати проблемні педагогічні ситуації та приймати відповідальні рішення (Кобрин, 2017а: 51–55).

Зазначені вимоги до сучасного педагога безпосередньо стосуються й фахівців художньо-естетичного спрямування, зокрема вчителів музики/музичного мистецтва. Пошуки оптимальної моделі сучасного педагога-музиканта обумовили визначення чинників, які суттєво вплинули на збільшення вимог щодо якості його фахової підготовки. Зокрема, одним з таких чинників є введення в атестаційну (кваліфікаційну) характеристику вчителя параметрів науково-методичної роботи (розробка авторських програм, підручників, методичних посібників та матеріалів), вимог щодо інтерактивного використання інноваційних методик і технологій. У зв'язку з цим виникла необхідність поглиблення теоретичної підготовки вчителя музики на основних структурних рівнях його професійного становлення – «педагогічний коледж – інститут/університет».

Як відомо, специфіка професії «вчитель музики» полягає у її синкретизмі, адже вона поєднує діяльність педагога та музиканта – методиста й музикознавця, вокаліста та диригента, виконавця-інструменталіста й концертмейстера. Якість професійної підготовки такого фахівця залежить від багаторівневої музично-педагогічної освіти, що розглядається як єдиний процес

формування інтегративного комплексу компетенцій різного типу: базових (загальнокультурних, інтелектуальних, соціально-комунікативних), загальнопрофесійних (психолого-педагогічних, соціально-педагогічних), спеціально професійних/профільних (методичних, музично-теоретичних, вокально-хорових, інструментально-виконавських).

Важливим чинником креативної педагогічної діяльності вчителя музики є музикознавча компетентність, зокрема така її складова, як музично-історичні компетенції, що формуються у студентів в процесі вивчення музично-історичних навчальних дисциплін. Зазначимо, що історичне музикознавство здійснює значну методологічну та практичну функцію у підготовці професійного музиканта. У педагогічній освітній системі, зокрема у педагогічному коледжі, цю галузь науки презентують навчальні дисципліни «Історія української музики», «Історія зарубіжної музики» та, частково, «Музична література», що їм передують. Вони надають майбутнім педагогам знання про найвидатніші явища й здобутки національного та світового музичного мистецтва впродовж його історичного розвитку. «Усвідомлення розмаїття музичної творчості в часі (на різних етапах еволюції) та у просторі (у різних національних традиціях) – необхідна якість професійного мистецького й загально світоглядного формування особистості музиканта» (Кобрин, 2017b: 16).

Початковим етапом формування музично-історичних компетенцій у майбутніх педагогів є вивчення поліфункційних за змістом навчальних дисциплін «Українська музична література» та «Світова музична література». Побудовані за монографічним принципом, вони ознайомлюють студентів із особливостями індивідуальних стилів видатних вітчизняних і зарубіжних композиторів, надають знання про основні музичні жанри та форми, формують навички самостійного сприйняття творів, аналізу їх образного змісту, елементів музичної мови. У процесі вивчення цих дисциплін у студентів формується слуховий досвід, вони набувають необхідних для педагога-музиканта навиків

вербальної характеристики різних явищ музичного мистецтва (Упоряд. Самохвалов, 1983).

На відміну від музичної літератури, навчальна дисципліна «Історія музики» побудована за жанрово-стилістичним принципом. У процесі її вивчення студенти здобувають знання про історичні закономірності розвитку музичного мистецтва, ідейно-художні напрямки та стилі різних епох, особливості національних культур, творчі портрети видатних композиторів. Студенти набувають навички сприймання, визначення й аналізу музичних творів різних стилів, жанрів і форм. Вони опановують професійну лексику, методику самостійного опрацювання музикознавчої, нотної літератури, інтернет-ресурсів, технологію науково-дослідницької роботи у цій галузі.

Спільність змісту музичної літератури та історії музики зумовлено принципом історизму, на якому базується вивчення цих дисциплін. Музична література є початковим етапом засвоєння основ історичного музикознавства, зазвичай вона передує вивченню історії музики у ВНЗ. Відповідно послідовне комплексне вивчення цих дисциплін в умовах дворівневої системи фахової підготовки вчителя музики у педагогічному коледжі є чинником якісного формування музикознавчих компетенцій педагога-музиканта.

У процесі фахової музично-історичної підготовки вчителя музики видається доцільним поєднання жанрово-стильового і монографічного принципу компонування тем навчального курсу, спрямованого на усвідомлення студентами поступальної цілісності історичного процесу розвитку світової та національної музичної культури. Необхідно навчити студентів сприймати музичний твір в єдності змісту й форми, усвідомлювати його як цілісне художньо-естетичне явище і розглядати у динаміці історичного процесу. Адже «музичний твір є тим рефлексом, виразником неймовірно широкої амплітуди життєвих явищ довкілля, який, несучи в собі специфічно закодовану інформацію знань про світ, наділений велетенською комунікативною спроможністю, вносячи засобами музичної мови – єдиної універсальної мови на

землі – взаєморозуміння та взаємоповагу між людьми і народами» (Назар, 2017: 3).

Слід зазначити, що музично-історичні курси є інтегрованими, адже вони не тільки узагальнюють знання з музично-теоретичних дисциплін (елементарна теорія музики, гармонія, поліфонія, аналіз музичних творів), але й апелюють до гуманітарних наук (історія, філософія, релігієзнавство, культурологія, народознавство, література). Студенти навчаються знаходити взаємозв'язки між історичними подіями, філософськими концепціями, художніми стилями та явищами музичної культури, простежувати взаємовпливи суміжних видів мистецтва. Накопичуючи комплексні уявлення про цілісний і послідовний розвиток музичного мистецтва в його зв'язках із загальноісторичним та художнім процесами, студенти набувають навички креативного оперування необхідною понятійною, науковою та музично-естетичною інформацією (Васильковська, 2006).

Ефективним сучасним засобом формування музично-історичних компетенцій є використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема мережі Інтернет, яка відкриває викладачам та студентам доступ до необмеженого джерела інформації різного змісту та призначення. Особливої актуальності набувають освітні інтернет-ресурси у сільській місцевості, адже вони надають можливість «опрацювати і систематизувати величезні обсяги інформації, що в умовах дефіциту друкованих видань у сільській школі є, можливо, головним джерелом інформації для учнів і вчителів» (Халецька, 2010: 43).

Впровадження електронного освітнього ресурсу в процес вивчення музично-історичних дисциплін передбачає розробку викладачами електронних навчально-методичних комплексів, підручників, посібників-хрестоматій, засобів діагностики знань. Інтернет-мережа надає студентам об'ємну музикознавчу інформацію, можливість її креативного використання під час навчання та педагогічної практики. Водночас існують проблеми, пов'язані з

довготривалим пошуком необхідних матеріалів, відсутністю вільного доступу до наукових праць, захищених авторським правом.

Для набуття інтегративних музично-історичних знань студенти повинні опанувати технологію роботи з інтернет-ресурсами. Йдеться про пошук і відбір якісних джерел, спеціалізованих сайтів, дидактичних матеріалів різного типу, вміння їх класифікувати, структурувати, зберігати та використовувати не тільки безпосередньо в процесі навчання, але й у майбутній музично-педагогічній діяльності. Важливим чинником формування фахової компетентності сучасного вчителя музики є розвиток у студентів креативних вмінь створювати власні блоги та сайти у мережі Інтернет з метою професійного спілкування, а в майбутньому – для обміну досвідом з колегами, впровадження у практику методичних розробок та наукових досягнень (Гаврілова, 2015).

Вивчення музично-історичних дисциплін у педагогічному коледжі передбачає обов'язкове виконання студентами самостійної роботи, що містить прослуховування творів, перегляд відеоматеріалів, опрацювання музикознавчої, довідкової та нотної літератури, ознайомлення з інтернет-джерелами, підготовку тематичних мультимедійних презентацій, анотацій до творів зі слухання музики на уроках музичного мистецтва в ЗЗСО тощо.

Актуальним завданням сучасної вищої освіти є підготовка компетентних фахівців, схильних до науково-пошукової діяльності, здатних сприймати, аналізувати та синтезувати інформацію, спроможних впроваджувати результати власних досліджень у музично-педагогічну практику. В зв'язку з цим, згідно навчального плану, студенти-випускники педагогічного коледжу пишуть курсову роботу з музичної літератури/історії зарубіжної музики, що передбачає наявність у них знань про основи наукового дослідження. У процесі виконання курсової роботи майбутні педагоги-музиканти навчаються аналізувати наукову літературу в межах визначених завдань, здійснювати креативний пошук методів проведення експериментального дослідження та оцінювати його результати.

Висновки. У сучасних умовах модернізації національної вищої музично-педагогічної освіти переосмислюються концептуальні засади фахової підготовки педагога-музиканта. Проголошення нових освітніх концепцій спричинило орієнтацію навчального процесу на підготовку фахівця, спроможного ефективно вирішувати професійні та соціальні завдання. Йдеться про висококваліфікованого вчителя музики, фахова компетентність якого (як соціально-професійна характеристика) є адекватною сучасним вимогам суспільства. Засобом досягнення цієї мети має бути цілісна й логічна концепція багаторівневої освіти педагога-музиканта, зокрема й освіти музично-історичної.

Набуті у процесі вивчення музикознавчих дисциплін компетенції є базовими для ефективної фахової діяльності вчителя музики/музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах. Формування музично-історичних компетенцій є важливим чинником становлення естетичного світогляду майбутнього педагога-музиканта, розуміння ним глобальних художньо-стилістичних процесів, специфіки функціонування музичного мистецтва на різних історичних етапах розвитку духовної культури людства. Системна інтегрована музично-історична освіта вчителів музики повинна відповідати завданням формування цілісного поліфункційного комплексу теоретичних знань, практичних вмінь та навиків, необхідних для майбутньої креативної фахової діяльності.

Перспективними напрямками інтегративної фахової підготовки сучасного вчителя музики у ВНЗ педагогічного спрямування є: 1) розвиток у студентів наукового мислення як здатності проводити педагогічні дослідження, розробляти авторські програми, електронні сайти, навчальні посібники і методичні матеріали; 2) використання потужного навчального та розвивального потенціалу ІКТ, набуття навиків орієнтації у численних інтернет-джерелах різного змісту, аналізу й оцінки їх якості; 3) створення технологічних умов для формування фахових, зокрема музично-історичних, компетенцій в умовах дистанційного навчання.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми обумовлена потребою сучасної музично-педагогічної практики у фахівцях нового типу, компетентнісний рівень яких відповідає новій парадигмі національної освіти. Йдеться про формування в майбутнього педагога-музиканта цілісного та системного бачення власної професійної діяльності, вміння визначати і вирішувати завдання й проблеми, що виникають у її процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильковська К. М. *Формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін*: автореферат дис. ...канд. педаг. наук / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 20 с.
2. Гаврілова Л. Г. *Система формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами мультимедійних технологій*: дис. ... докт. пед. наук / НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2015. 656 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.01/dis_Gavrilova.pdf
3. Кобрин Н. В. Впровадження й обґрунтування новітніх методичних засад у сучасній спеціалізованій музичній освіті України. *Гуманітарні студії НАКККіМ – 2017*: матеріали Міжнародної наук.-теорет. конф. м. Київ, 23 лист. 2017 р. / НАКККіМ. Київ, 2017. С. 51–55.
4. Кобрин Н. Традиції музично-історичної освіти Галичини. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2017. № 3 (146). С. 15–20.
5. Методика викладання музично-теоретичних і музично-історичних предметів (музична школа – училище – консерваторія): збірник статей. Упоряд. В. Самохвалов. Київ: Муз. Україна, 1983. 95 с.
6. Назар Л. Й.: Інтегративні елементи та інтерактивні технології на уроках музичної літератури у професійній музичній освіті на прикладі вивчення творчості Георга Фрідріха Генделя (частина I. Життєпис): Методична розробка / ЛССМШ ім. С. Крушельницької. Львів, 2017. 27 с. URL:

<http://osvita.ua/doc/files/news/621/62134/rozrobka.pdf> (дата звернення: 15.01.2021).

7. Халецька Л. Л. Ресурси Інтернету для предметів освітньої галузі «Естетична культура». *Комп'ютер у школі та сім'ї*. Київ, 2010. №1. С. 43–46.

REFERENCES

1. Vasylykivska K. M. Formuvannia khudozhnoho svitohliadu maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi vyvchennia muzychno-istorychnykh dystsyplin: avtoreferat dys. ...kand. pedah. nauk / [Formation of the artistic worldview of the future teacher of music in the process of studying musical and historical disciplines: PhD in Pedagogical Sciences thesis abstract]. NPU im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2006. 20 p. [In Ukrainian].
2. Havrilova L. H. Systema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzyky zasobamy multymediinykh tekhnolohii: dys. ... dokt. ped. nauk [System of forming professional competence in the future music teachers through multimedia technologies: PhD in Pedagogical Sciences thesis]. NPU im. M. P. Drahomanova. K., 2015. 656 p. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.01/dis_Gavrilova.pdf [In Ukrainian].
3. Kobryn N. V. Vprovadzhennia y obgruntuvannia novitnykh metodychnykh zasad u suchasnyy spetsializovaniy muzychnyy osvity Ukrainy. Humanitarni studii NAKKKiM – 2017 [Implementation and substantiation of the latest methodological bases in the up-to-date specialized music education in Ukraine]. Humanities studios NAKKKiM – 2017: materials of the International scientific conference in Kyiv, November, 23, 2017. / NAKKKiM. Kyiv, 2017. Pp. 51-55. [In Ukrainian].
4. Kobryn N. Tradytsii muzychno-istorychnoi osvity Halychyny. Molod i rynok. [Traditions of musical and historical education in Galicia]. Youth and the market. Drohobych, 2017. № 3 (146). Pp. 15-20. [In Ukrainian].
5. Metodyka vykladannia muzychno-teoretychnykh i muzychno-istorychnykh predmetiv (muzychna shkola – uchylyshche – konservatoriia): zbirnyk statei.

[Methods of teaching musical-theoretical and musical-historical subjects (musical school – college – conservatoire]: collection of articles. Uporiad. V. Samokhvalov. Kyiv: Muz. Ukraina, 1983. 95 p. [In Ukrainian].

6. Nazar L. Y.: Intehratyvni elementy ta interaktyvni tekhnolohii na urokakh muzychnoi literatury u profesiinii muzychnii osviti na prykladi vyvchennia tvorchosti Heorha Fridrikha Hendelia (chastyna I. Zhyttiepys). [Integrative elements and interactive techniques at the lessons of music literature in the professional musical education on the example of studying the creative work of George Friedrich Handel (part I. Life Story)]: Guidance paper / Metodychna rozrobka / LSSMSH im. S. Krushelnytskoi. Lviv, 2017. 27 p. URL: <http://osvita.ua/doc/files/news/621/62134/rozrobka.pdf> (data zvernennia: 15.01.2021)

[In Ukrainian].

7. Khaletska L. L. Resursy Internetu dlia predmetiv osvitnoi haluzi «Estetychna kultura». Kompiuter u shkoli ta simi. [Internet resources for the educational subjects «Aesthetic culture». Computer at school and in the family]. Kyiv, 2010. №1. Pp. 43–46. [In Ukrainian].